akademik Josip Bratulić – akademik Stjepan Damjanović

UVOD

Hrvatski književni barok počinje *Vilom Slovinkom* Jurja Barakovića (1613.) a krajnji vremenski prag je Kanižlićeva *Sveta Rožalija* (1780.), djelo koje se već otvara i rokokou i klasicizmu. Nositelj je novih pogleda na cjelokupni život pa tako i umjetnost i književnost – Družba Isusova. Pomoću organiziranoga školstva, misijskim djelovanjem, propovijedima i književnim tekstovima taj je crkveni red (družba) postao prethodnikom na svim područjima baroknoga stvaralaštva. Uz to ugradio je svoje intelektualne i moralne snage za obnovu i proširenje katoličke vjere u svijetu pa i Hrvatskoj.

Na samom početku XVII. stoljeća izašla je knjiga Dubrovčanina *Mavra Orbinija Il Regno degli Slavi* (*Kraljevstvo Slavena*, 1601.). Hrvati su svojim jezikom i svojom pisanom kulturom trebali prednjačiti u postizanju crkvenoga i nacionalnoga jedinstva i zajedništva. U Hrvata se, zbog specifičnih političkih prilika, jer je Hrvatska bila rascijepljena, razjedinjena i podijeljena između nekoliko suverenih država (Austrija, Mletačka Republika, Otomansko Carstvo), a samo je Dubrovačka Republika bila slobodna, javlja želja za identifikacijom s cjelokupnim slavenstvom. Taj slavenski barokni patriotizam rezultirat će djelima karakterističnim upravo za hrvatski barok kojemu je oznaka ***barokni slavizam***. To je postignuto ponajprije baroknim epom kojemu je kao uzor poslužio vergilijanski ep, odnosno Tassova inačica takva epa; tematika je suvremena i nacionalna, a opjevani događaj ima bitan utjecaj na buduća zbivanja.

BAROK U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Siget je u hrvatskoj književnosti ostao omiljena tema kroz duga stoljeća: tu je temu opjevao hrvatski ban Nikola Zrinski na mađarskom jeziku, a njegov brat Petar Zrinski preveo je i preradio to djelo na hrvatskom jeziku po naslovom *Adrijanskoga mora sirena* (1660.). Istu je temu na osebujan barokni način opjevao Pavao Ritter Vitezović u
Odiljenju sigetskom
(1684.). Posebno mjesto u hrvatskom baroku ima Barakovićeva
Vila Slovinka
(1614.), ep složene kompozicije i dubokoga rodoljublja te opsežan ep Junija Palmotića
Kristijada
(1670.), prijevod i preradba
Kristijade
Girolama Vide. Neposredna suvremenost je opisana u putopisnom epu
Dubrovnik ponovljen
Jakete Palmotića Dionorića. Vrhunac baroknoga stvaralaštva dostignut je u
Osmanu
Ivana Gundulića, u kojem je jedan suvremeni povijesni događaj – pobjeda Poljaka nad Turcima – potakla pjesnika da predvidi konačnu pobjedu kršćana nad Turcima.

Istaknuto mjesto u hrvatskom baroku ima i religiozna poema. Tematika je barokno profilirana, a omiljene je tema život svetice, npr. poema Antuna Kanižlića *Sveta Rožalija* (1780.). Posebice se rado piše o obraćenju grešnica i o njihovu putu do svetosti u divljoj pustinji kao u djelu
Mandalijena pokornica
(1630.) Ivana Bunića Vučića, odnosno
Uzdasi Mandalijene pokornice
(1728.) Ignjata Đurđevića. Svima su njima uzor
Suze sina razmetnoga
(1622.) Ivana Gundulića s temom počinjenoga grijeha, spoznaje grešnosti i izvršenoga pokajanja, odnosno povratka ocu.

Dramska književnost baroka prihvaća teme iz povijesti, a pretežu one iz nacionane prošlosti i mitologije. Tipičan su rod XVII. stoljeća melodrame, a najviše su ih napisali Junije Palmotić i Ivan Gundulić. Najbolja i najpoznatija Palmotićeva drama je *Pavlimir* (prva izvedba 1632.) s temom iz domaće prošlosti o osnivaču Dubrovnika. Gundulićeva
Dubravka
(prva izvedba 1628.) je melodrama – pastorala u kojoj se izražava hvalospjev slobodi, Gradu i Republici, tj. Dubrovniku.

Barok je posebice došao do izražaja u lirskoj poeziji: barokno je pjesništvo pod snažnim utjecajem retoričkoga umijeća i stilskih figura. Najljepša su lirska ostvarenja toga razdoblja lirske

pjesme Ivana Bunića Vučića, posebice zbirka *Plandovanja*. Ostali su pjesnici: Vladislav Menčetić, Antun Gleđević, Ignjat Đurđević. Izvan utjecaja baroka stoji pjesništvo Frana Krste Frankopana i njegove sestre Katarine Zrinski.

Razvoj hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću

XVII. stoljeće prvi je dio trećega razdoblja hrvatske književnojezične povijesti, razdoblja kojemu jedni uz XVII. stoljeće dodaju prvu četvrt, a drugi prvu polovicu XVIII. stoljeća. To je razdoblje u kome je definitivno riješeno pitanje općehrvatskoga pisma: ćirilica više nije bila ravnopravan takmac latinici, a kako je već ranije glagoljica posustala, više se nije postavljalo pitanje kojim pismom pisati, nego kako urediti latinicu da što bolje služi bilježenju hrvatskih fonema.

Na štokavskom i južnočakavskom području riješena je i dvojba izbora između štokavštine i čakavštine. Za većinu crkvenih i kulturnih djelatnika izbor je štokavština ijekavskoga tipa, koja im je pružala najviše izgleda za ostvarenje njihovih misionarskih ciljeva jer su ti ciljevi povezani s prodorom na istok. Čakavština će se posve povući i neće je u hrvatskoj knjizi biti sve do pojave hrvatske dijalektalne književnosti u XX. stoljeću. Na štokavskom i južnočakavskom području glavni je problemi izbor između novoštokavske i nenovoštokavske osnovice te izbor između ikavice i ijekavice. Taj drugi izbor neće biti riješen u XVII. stoljeću (ikavica će privremeno čak napredovati), ali će odluka o osnovici pasti. Važno je, da bi se razumio krajnji ishod (pobjeda novoštokavštine), uočiti ne samo da je novoštokavština proširenija, nego i to da su njezini govori međusobno puno bliži, nego nenovoštokavski međusobno.

Na sjevernočakavskom i kajkavskom području situacija je drukčija. Čakavski tereni još njeguju glagoljičnu pismenost, koja se u XVII. stoljeću posve dezintegrira. U čakavske latinične tekstove sve češće ulaze štokavski elementi što će smanjivati razliku između sjeverozapadnoga i jugoistočnoga hrvatskoga jezičnog kompleksa. Na kajkavskom području vidljivi su standardizacijski procesi koji se očituju prije svega u razvitku funkcionalnih stilova.

Za ukupnu hrvatsku jezičnu situaciju u XVII. stoljeću važne su jezikoslovne koncepcije ozaljskoga jezično-književnoga kruga kojemu su pripadali Petar Zrinski, Fran Krsto Fankopan,

Ivan Bilostinac, Ana Katarina Zrinska i drugi. Oni su, polazeći od dijalekatske situacije kraja južno od Kupe, u kojem se dodiruju čakavština, kajkavština i štokavština, izgradili književni jezik u kojem se miješaju elementi svih naših narječja. Time su se uključili u koncepciju, koju su već prije gradili hrvatski glagoljaši, da se miješanjem sustava, a ne odabirom jednoga od njih, stigne do općehrvatskoga književnog jezika. Predstavnici ozaljskoga jezično-književnoga kruga provodili su taj koncept ne samo u svojim književnim djelima (Zrinski, *Adrijanskoga mora sirena*; Frankopan,
Gartlic za čas kratiti
), nego i u leksikografskim djelima (Bilostinac,
Gazofilacij
).

Tiskarstvo u u XVII. stoljeću

Hrvatske su se knjige u baroknom razdoblju tiskale u poznatim europskim tiskarskim središtima: u Veneciji, Rimu, Beču, Grazu ... ali i u Zagrebu. U to vrijeme u Veneciji je izašlo nekoliko veoma lijepih hrvatskih knjiga: među najljepšima je knjiga Petra Zrinskoga *Adrijanskog a mora sirena*
(1660.), koja ima dvije naslovnice, a tekst na svakoj stranici ukrašen je okvirom. Lijepo je opremljen molitvenik
Putni tovaruš
(1661.) Petrove žene Katarine Zrinski, ukrašen s nekoliko bakroreza, kao i a znameniti niz knjiga
Illyricum sacrum
(1751. i dalje) Daniela Farlatija. Knjigu Ivana Bandulavića
Pištole i evanđelja
(1613.) tiskalo je nekoliko mletačkih tiskara, uvijek s jednakom naslovnom stranicom. Knjiga Franje Glavinića
Cvit svetih
doživjela je tri izdanja (1628., ²1657. i ³1702.), a sva tri bila su ukrašena drvorezima s likovima svetaca o kojima se u knjizi piše.

Pisci iz sjeverne Hrvatske, napose kajkavski autori, svoje su knjige tiskali u austrijskim kulturnim središtima: u Beču (Ratkay, Gašparoti), Grazu (Krajačević, Habdelić), Linzu i Beču (Vitezović), ali i u Pešti i Budimu (Bračuljević). Brojne su hrvatske knjige, na sva tri pisma, tiskane u Rimu, uz pomoć znamenite Kongregacije za proširenje vjere. Rječnik Jakova Mikalje

Blago jezika slovinskoga
započet je u Loretu (1649.) a dovršen u Anconi (1651.).

Prva zemaljska tiskara osnovana je u Zagrebu, a u utemeljio ju je i vodio Pavao Ritter Vitezović. On je upravljao tiskarom od 1690. pa sve do katastrofalnog požara 1706. Požar je uništio strojeve, brojne rukopise i već tiskane knjige. Iz Vitezovićeve tiskare izišle su knjige namijenjene širokim slojevima čitateljstva, ali i knjige tiskane za odabranu publiku, na hrvatskom i na latinskom jeziku (*Kronika*, *Stemmatographia*, *Croatia rediviva*). Vitezovića su naslijedili tiskari koji su bili i trgovci knjigama: Vjekoslav Heywel, Bartolomej Pallas, Ivan K. Weitz koji je tiskao Bilostinčev *Gazophylatium* (1740.) i *Callendarium Zagrabiense*.